

Samenvatting

Hoewel het onderwerp sekten regelmatig in het nieuws verschijnt, dateert het laatste uitgebreide onderzoek dat in Nederland is uitgevoerd uit het begin van de jaren tachtig van de vorige eeuw. Een uitzending van Undercover in Nederland over de sekte *Miracle of Love* doet in 2011 veel stof opwaaien. De minister constateert evenwel dat er geen strafbare feiten zijn vastgesteld. Diverse Kamerleden hebben er na het zien van de uitzending bij de minister op aangedrongen om een onderzoek te laten uitvoeren naar de misstanden in sekten. Daarbij moet gefocust worden op de toereikendheid van het instrumentarium voor recht en zorg, omdat er geen actueel beeld is van de stand van zaken rondom sekten en de aanpak van misstanden in Nederland.

Over wat precies een sekte is, bestaat veel discussie, met name vanwege de negatieve connotatie. Om die reden wordt ook wel de term nieuwe religieuze beweging gebruikt. Nieuwe religieuze bewegingen kenmerken zich door de volgende elementen: een groep mensen, die een leider is gevolgd/volgt, die een eigen, herkenbare religieuze/spirituele ideologie heeft en van recente datum is (vanaf WO II). Misstanden zijn onderverdeeld in criminologische (mogelijke overtreding van de wet) en psychologische.

Methoden van onderzoek

Er is in dit onderzoek sprake van een multimethodenaanpak. Dat wil zeggen dat op basis van verschillende bronnen informatie is vergaard. Het betreft: literatuurstudie, vragenlijsten, interviews, analyse van politieregistraties, rechtspraak, LexisNexisberichten, internet-fora en meldingen aan Meld Misdaad Anoniem.

De misstanden zijn als zodanig benoemd door mensen die de misstanden op deze manier hebben ervaren. Daar zit per definitie een subjectief element in. Het aantal personen dat heeft gereageerd en nog in een sekte zit, is vrijwel nihil. Onder meer Wilson (1994) waarschuwt voor het te zwaar leunen op de verklaringen van ex-sekteleden. In dit onderzoek is gebruikgemaakt van meerdere informatiebronnen, waardoor de verhalen van ex-sekteleden niet de enige bron vormen. Bovendien is in de interviews uitgebreid en kritisch ingegaan op de genoemde misstanden. Het onderzoek heeft niet tot doel een representatief beeld te schetsen van sekten in Nederland en van de omvang van de misstanden.

Nieuwe religieuze bewegingen in de literatuur

Nieuwe religieuze bewegingen ontstaan als afsplitsing van een bestaande religieuze stroming of spontaan door de leer van een charismatische leider. De verhouding tussen nieuwe religieuze bewegingen en de samenleving varieert per nieuwe religieuze beweging. Daarbij spelen de media een cruciale rol in de (vaak negatieve) beeldvorming over sekten. Er komen blijkens oudere studies misstanden voor in dergelijke bewegingen, maar niet in die mate zoals vaak wordt gesuggereerd. De omvang van een sekte kan variëren van drie tot duizenden leden en ook de achtergronden van de leden zijn divers. Een gemeenschappelijk kenmerk van sekten is charismatisch leiderschap. De leider heeft volgens betrokkenen een persoonlijke binding met zijn volgelingen en vaak ook met God of een spiritueel opperwezen. Er zijn verschillende redenen te noemen waarom mensen tot een sekte toetreden. Zo voelen personen zich aangetrokken tot een sekte die aansluit bij hun eigen opvattingen. Een sekte kan zingeving, geestelijke groei en antwoorden op religieuze vraagstukken bieden en dienen als familie door het warme onthaal en de geborgenheid en veiligheid die zij volgelingen bieden. Uittreding gebeurt ook om diverse redenen. Zo worden beklemming, dwang, oppervlakkigheid, willekeur, isolatie, niet-toegestane relaties en een gebrek aan openheid als redenen genoemd. Uit onderzoeken uit de jaren 80 en 90 van de vorige eeuw blijkt dat de mentale gezondheid van sekteleiden niet direct aanleiding geeft tot zorg. Een groot deel van de ex-leden kijkt redelijk positief terug op zijn tijd in de sekte. Toch houden sommige leden die uittreden uit een sekte er problemen aan over. Zij zijn boos, verdrietig, schamen zich of voelen zich schuldig of angstig.

Sekten, leiders en volgelingen

In het empirische deel van het onderzoek zijn 84 sekten geïnventariseerd die in verband zijn gebracht met misstanden. Het is onbekend hoeveel sekten er in totaal in Nederland zijn, geschat wordt dat dit er enkele honderden zijn. Het onderzoek gaat over misstanden en richt zich niet op het inventariseren van sekten in Nederland. De helft van de sekten heeft een religieuze, christelijke grondslag. De andere sekten zijn meer spiritueel georiënteerd. Zo'n driekwart van de gevonden sekten, waarvan het aantal volgelingen bekend is, heeft een ledental van maximaal honderd.

Uit de verschillende bronnen komt naar voren dat er bij de vorming van een sekte sprake kan zijn van een dynamisch proces tussen de leider en potentiële volgelingen. De sekte, soms specifiek de sekteleider, is op zoek naar leden en de volgeling is op zoek naar identiteit, warmte, zingeving of 'iets'. Uit de interviews blijkt dat verschillende personen voor het eerst met een sekte in aanraking komen via familieleden, vrienden, collega's, coachingsprogramma's, cursussen, lezingen, opleidingen of zijn doorverwezen door (reguliere) hulpverlening of arts. Zowel deskundigen als ex-leden noemen dat het gevoel van het warme bad een belangrijke rol speelt bij de eerste kennismaking.

Ongeveer twee derde van de sekteleiders is mannelijk. De termen gave, talent of charisma komen regelmatig in de interviews naar voren. De leiders zijn verbaal sterk, hebben een

bepaalde aantrekkingskracht en lijken goed in staat een persoonlijke binding met de volgelinge te creëren. Het toe-eigenen van een machtspositie, deze positie ook toegekend krijgen van de volgelingen en het aan niemand verantwoording hoeven af te leggen, lijken belangrijke componenten voor het ontstaan van misstanden.

Bij twee derde van de geïnventariseerde sekten is de verhouding man/vrouw gelijk. Bij een vijftal sekten zijn er iets meer vrouwen dan mannen en bij een tweetal sekten zijn er iets meer mannen dan vrouwen. Sekten die volledig uit mannen bestaan, zijn niet naar voren gekomen. Wel zijn er vijf sekten die volledig uit vrouwen bestaan.

Het gros van de volgelingen van de gevonden sekten lijkt uit eerstegeneratievolgelingen te bestaan. Tweedegeneratievolgelingen komen voornamelijk voor bij christelijke sekten. De leeftijden en het opleidingsniveau van de leden verschillen per sekte. Uit de geraadpleegde bronnen komt naar voren dat de volgelingen vaak als zoekend, kwetsbaar en dienstbaar/afhankelijk getypeerd worden. Mogelijk maakt dit hen ontvankelijk voor het toetreden tot een sekte.

De afstand tussen sekteleider en volgeling of de tijd die de volgeling doorbrengt binnen de sekte kan uiteenlopen. Zo kunnen er wekelijkse bijeenkomsten plaatsvinden, maar is het ook mogelijk dat de volgelingen met hun leider in een commune wonen.

Uit de interviews met de respondenten komen grofweg twee manieren naar voren over hoe een volgeling de sekte kan verlaten: uittreding en uitstoting. Bij uittreding verlaat het sekte-lid op, min of meer, vrijwillige basis de sekte. Bij uitstoting gebeurt dit door druk van de leider of andere volgelingen. De geïnterviewde sekteleiden kijken bijna allen terug op een vervelende periode in de sekte. Verschillende voormalige sekteleiden kampen met psychische ongemakken of problemen na hun uittreding. Bijna alle uitgetreden volgelingen zoeken hiervoor (professionele) hulp. De respondenten, en dan met name de voormalige volgelingen, zien de leider als de belangrijkste persoon in de sekte die de misstanden pleegde. De toetreding tot en uittreding uit een beweging kunnen worden beschouwd in termen van een kosten-batenafweging. Aan het begin van hun sekte-tijd zijn de baten hoog, voor sommigen zullen die hoger blijven dan de lasten, voor sommige overstijgen de kosten de baten op den duur. Dat is het moment waarop zij de sekte verlaten.

Misstanden

Uit de geraadpleegde bronnen, met name de informatie van voormalige leden en familieleden, komen diverse misstanden naar voren die wijzen op een (mogelijke) overtreding van de strafwet (46 van de 84 gevonden sekten waarover misstanden zijn gerapporteerd worden hiermee in verband gebracht). Deze criminologische misstanden hebben betrekking op verschillende feiten. Slechts een zeer beperkt aantal zaken (moord, ontvoering) kan beter geobjectiveerd worden, doordat er bijvoorbeeld politieregistraties van zijn en de politie onderzoek heeft verricht. Een groot deel van de informatie over misstanden is terug te voeren op het subjectieve belevingsaspect van de respondent (meestal het ex-lid). Het meest voorkomend (in 22 van de 84 geïnventariseerde sekten) is seksueel misbruik. Dat kan

om kinderen en volwassenen gaan. Verder worden mishandeling en bedreiging/intimidatie genoemd. Deze misstanden worden in verband gebracht met diverse sekten (respectievelijk 14 en 13 gevonden sekten) voor. In zes sekten zou volgens betrokkenen sprake zijn van het onttrekken van kinderen aan het ouderlijke gezag. Andere strafbare feiten, zoals economische uitbuiting, fraude en vrijheidsberoving worden een enkele maal genoemd in de bronnen. Een moord en moordaanslag speelden in twee sekten.

Vrijwel alle sekten (76/84) waarover misstanden zijn gerapporteerd, worden volgens de geraadpleegde bronnen geassocieerd met psychologische misstanden. In acht sekten zijn alleen criminologische misstanden gemeld. Dat hoeft overigens niet te betekenen dat er geen psychologische misstanden plaatsvinden, alleen is daarover geen informatie gevonden. Volgens de respondenten zijn de sekteleiden ‘gehersenspoeld’, geestelijk gemanipuleerd (door de leider) waardoor zij zich op een bepaalde manier hebben gedragen die – naar zij achteraf zeggen – indruist tegen hun principes. In de interviews en vragenlijsten zijn veel voorbeelden van psychologische misstanden genoemd, zoals het onder druk van de groep of leider geld geven aan de sekte(leider) of veel geld moeten betalen voor allerlei cursussen. Sommige sekteleiden hebben geen privéleven meer, mogen geen eigen mening hebben en raken op den duur geïsoleerd van hun familie. Andere voorbeelden zijn dat er inbreuk wordt gemaakt op bestaande relaties en dat de leden hun eigen identiteit moeten opgeven. De voorbeelden staan niet op zichzelf, maar hangen met elkaar samen en zijn terug te voeren op de psychologische mechanismen die in groepen kunnen spelen. Dit zal zeker gelden voor groepen die in grote mate naar binnen zijn gericht en weinig te maken willen hebben met de samenleving.

Deskundigen die zijn geïnterviewd over de misstanden vinden dat de overheid (politie en OM) in geval van overtredingen van de wet – in het bijzonder het Wetboek van Strafrecht – moet reageren. De meningen ten aanzien van de psychologische misstanden zijn echter verdeeld. Er zijn deskundigen die niet spreken van psychologische misstanden omdat ex-leden hun tijd in de sekte vaak pas achteraf negatief waarderen. Het aspect vrijwilligheid speelt hierbij een rol. Andere deskundigen merken de psychologische misstanden wel als kwalijk aan. Zij worden in hun werk geconfronteerd met uitgetreden leden die psychische problemen hebben. Een aantal deskundigen neemt een tussenpositie in. Zij (h)erkennen weliswaar de ernst van psychologische misstanden, maar vanwege de godsdienstvrijheid zien ze geen rol weggelegd voor de overheid om strafrechtelijk in te grijpen.

Instrumentarium voor recht en zorg

De voormalige leden en familieleden gaan niet altijd naar de politie als zij misstanden hebben ervaren. Schaamte is daarvoor een reden, maar ook de verwachting dat de politie weinig kan doen aan de psychologische misstanden of omdat de feiten zijn verjaard. In enkele gevallen van strafbare feiten heeft de politie wel opgetreden. De respondenten zien

een taak weggelegd voor de belastingdienst om het misbruik van de ANBI-status door sommige sekten aan te pakken. Zij vinden bovendien dat de kennis van de medewerkers van bijvoorbeeld de Raad voor de Kinderbescherming of Bureau Jeugdzorg tekortschiet als het gaat om sekten. De uitgetreden leden zoeken niet altijd hulp, omdat zij instanties wantrouwen of de tijd in de sekte gewoon willen vergeten. Degenen die hulp zoeken bij bijvoorbeeld maatschappelijk werk of een psycholoog merken dat hun problemen niet altijd serieus worden genomen of erkend. Zij missen deskundigheid en affiniteit bij de hulpverleners en ondernemen soms een lange zoektocht alvorens zij een hulpverlener treffen met wie zij wel een klik hebben. Er is behoefte aan een centraal informatie- en meldpunt waar burgers terecht kunnen in geval van vragen over sekten of waar zij hun eigen ervaringen kwijt kunnen.

Volgens de geïnterviewde deskundigen zijn er op strafrechtelijk gebied voldoende beschermingsmogelijkheden om strafbare feiten tegen te gaan. Artikel 284 (strafbare dwang) kent weinig bekendheid en zou kunnen worden toegepast in geval van psychologische misstanden, al achten de deskundigen de kans van slagen niet groot. Sommige deskundigen vinden een extra bepaling die kwetsbare personen beschermt (in algemene zin), zoals in België van kracht is, het overwegen waard. Het – achteraf – aantonen van de kwetsbaarheid is echter moeilijk te bewijzen. De mogelijkheden binnen het civiele recht om kinderen en volwassenen te beschermen en financiële misstanden aan te pakken, worden als toereikend beschouwd. Strengere eisen aan kerkgenootschappen worden omwille van de scheiding tussen kerk en staat en de geringe omvang van de sekteproblematiek als niet-opportuun aangemerkt. Een te overwegen optie is de monitoring van de instellingen met een ANBI-status. In algemene zin zijn de geïnterviewde deskundigen het erover eens dat het instrumentarium voor zorg toereikend is voor de misstanden die mensen in sekten ervaren. Slachtoffers van misdrijven kunnen een beroep doen op Slachtofferhulp. Met Korrelatie is voorzien in een breed toegankelijke ‘nuldlijnsvoorziening’, die zo nodig kan doorverwijzen naar professionele hulpverlening. Er is geen taak weggelegd voor de overheid voor de mensen die nog in een sekte zitten. Bezorgde familieleden kunnen een beroep doen op *exit counseling*, thans een particulier initiatief. Reguliere instellingen zouden in de hulpvragen van de voormalige sekteleiden kunnen voorzien, mits – en dit is een belangrijk voorwaarde – zij voldoende kennis van en/of affiniteit hebben met sektegerelateerde problemen. Dat geldt ook voor de hulp en zorg voor kinderen van sekteleiden.

Conclusie

In totaal zijn er 84 sekten gevonden waar blijkens de geraadpleegde bronnen misstanden hebben plaatsgevonden. Het onderzoek is breed opgezet om een zo goed mogelijk beeld te verkrijgen van de verschillende misstanden. De informatie over de misstanden is meestal afkomstig van voormalige sekteleiden en familieleden. Zij hebben vervelende ervaringen in de sekte opgedaan. Er is geen onderzoek gedaan naar mensen die thans nog in een sekte

zitten en die mogelijk positiever zijn over hun verblijf. Er is in dit onderzoek niet gedaan aan waarheidsvinding en hoor-wederhoor. De subjectieve verhalen van voormalige sekte leden en familieleden zijn leidend geweest voor de beschrijving van de misstanden.

Wat er in sekten gebeurt, is grotendeels te begrijpen door de werking van sociaalpsychologische processen, zoals groepsdruk, wij-zijdenken en conformeren aan wat de leider zegt. Dergelijke processen zijn herhaaldelijk in wetenschappelijke experimenten vastgesteld. Het is een bekend verschijnsel dat mensen in bepaalde omstandigheden een leider kunnen volgen en daarbij – tijdelijk – hun eigen waarden en normen overboord zetten. In sekten, waar mensen een tamelijk geïsoleerd bestaan leiden ten opzichte van de samenleving, kan dit verschijnsel zich in versterkte mate voordoen. Voor familieleden kunnen dit zorgelijke situaties zijn. Voor de persoon in kwestie is dat echter de vraag zolang hij nog in de sekte zit. Pas achteraf kan hij afstand nemen van wat hij heeft meegemaakt en bepaalde situaties of gebeurtenissen als misstand ervaren, soms met alle gevoelens van schuld, schaamte of spijt van dien.

Gelet op de reikwijdte van het onderzoek kan, in overeenstemming met eerder onderzoek in Nederland uit de jaren 80 van de vorige eeuw, de conclusie worden getrokken dat de geconstateerde problematiek geen gevaar voor de rechtsorde of volksgezondheid oplevert. Op macroniveau zijn de gevonden misstanden van bescheiden omvang. Op individueel niveau – namelijk dat van de (voormalige) sekteleiden en hun familie – kan er wel degelijk sprake zijn van heftige, schrijnende situaties. Deskundigen, voormalige sekteleiden en familieleden zijn het erover eens dat er behoefte is aan een neutraal instituut dat moet voorzien in informatieverstrekking, meldings- en doorverwijzingsmogelijkheden en bovenal een luisterend oor.